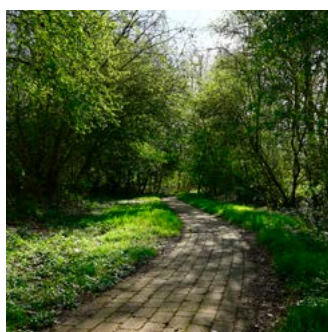

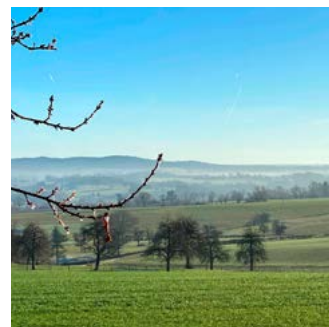
Vrienden MAGAZINE

● ISVW VRIENDEN

JAARGANG 30
NUMMER 2
JUNI 2024

ISVW
● VRIENDEN

“Denken is de ziel die met zichzelf praat.”

Socrates, Grieks filosoof
(469 v. Chr.-399 v. Chr.)

Inhoudsopgave

Vriendenmagazine nr. 2 - juni 2024 "Wandelen om te denken"

Van de Voorzitter	3
Agenda Activiteiten	4
Interview Hans Achterhuis	6 - 7 - 8
Hoe denk jij erover?	10
Filosofie aan de keukentafel	11 - 21
In beeld - Rosemarijn	12
Mensen van de ISVW	14
Essaywedstrijd	17
Opening Filosofen pad	19
Vrienden leesclub	20 - 21
Filosofische cafés	22 - 23 - 24
Het gras draagt mij	26
Colofon	28

Wandelen om te denken

Door Frans van der Lem

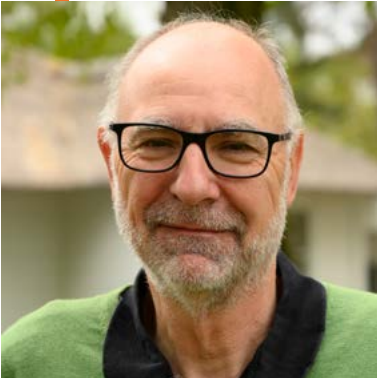
Volgens Eric Brinckmann in zijn bundel *Filosofische wandelingen* vormen wandelen en filosoferen een vertrouwde combinatie. Hij laat diverse filosofen aan het woord. Zij beschrijven hoe wandelen helpt om gaandeweg de gedachten te ordenen. Volgens Nietzsche is wandelen zelfs een manier om tot fundamentele kennis te komen.

Neurowetenschapper Shane O'Mara beschrijft in *Te voet. Hoe twee benen de mens verder brengen* dat wandelen een vorm is van actief nietsdoen. Wandelen is een gerichte en gefocuste actie, maar wij laten daarbij gemakkelijk onze gedachten de vrije loop en mijmeren over de dag die voor ons ligt, over de dag van gisteren, het afgelopen decennium, benutte kansen, gemiste kansen.

Psycholoog en econoom Daniel Kahneman legt in *Ons feilbare denken* uit dat hij bij het lopen - om na te denken en te werken - een optimale snelheid blijkt te hebben. "Wanneer ik mijn gebruikelijke wandeltempo opvoer, wordt de ervaring van het lopen totaal anders, aangezien door de overstap op een sneller tempo mijn vermogen om samenhangende gedachten te vormen, ernstig afneemt."

Persoonlijk heb ik sterk ervaren hoe ik, heen en weer wandelend op mijn werkkamer, concreet en gedetailleerd mijn patiëntenverslagen en huisartsenbrieven kon dicteren. De secretaresses werkten ze met plezier uit. Het waren heldere, compacte en illustratieve verhalen waarbij ze de patiënt konden 'ruiken'. Met de komst van de computer moest ik mijn rapportage zelf gaan uitwerken. Zittend achter mijn bureau, heb ik die efficiency en creativiteit nooit meer kunnen evenaren.

Van de voorzitter

Door Fred Ahsmann

” *In every walk with nature one receives far more than he seeks*

Dit citaat van John Muir, de negentiende-eeuwse Amerikaanse natuurbeschermmer en schrijver, is zeker van toepassing op de wandelaars langs het geheel vernieuwde filosofenpad. Al wandelend door het prachtige Landgoed ISVW en het bos- en heidegebied Oud Leusden, kunnen ze nu ook genieten van prachtige filosofenportretten en luisteren naar verhalen over de ideeën en het leven van deze filosofen.

Dit project, dat in 2020 begon met gemopper van de eindredacteur van dit Vriendenmagazine over de staat van het oude filosofenpad, is uitgegroeid van een klein initiatief naar een omvangrijk project en is nu tot een prachtige afronding gekomen. Het succes is te danken aan alle mensen die hier aan hebben meegewerkt, vaak met hart en ziel. De lijst van namen is indrukwekkend lang en zou niet misstaan in de aftiteling van een bekroonde speelfilm. In dit Vriendenmagazine staat een uitnodiging en wat achtergrondinformatie over het pad. Op 9 juni kan iedereen het nieuwe pad zelf ontdekken tijdens de feestelijke opening, verricht door niemand minder dan Hans Achterhuis.

Hans Achterhuis, de 'godfather' van de publieksfilosofie, is al sinds 1991 lid van de Vrienden. Het bestuur heeft hem voorgedragen als nieuw erelid aan de komende Algemene Ledenvergadering (ALV) op 9 juni. We hopen dat de leden deze voordracht van harte zullen ondersteunen. Als dat het geval is, en dat verwachten wij wel, zal Hans ons tweede erelid worden, na Abdelkader Benali, die op 18 september 2022 benoemd werd. Hans komt in dit Vriendenmagazine uitgebreid aan het woord.

Op 9 juni vindt ook onze jaarlijkse ALV plaats. We zullen dan met enige trots terugkijken op een jaar waarin veel mooie dingen zijn bereikt. Als bestuur richten we ons doorgaans op toekomstige projecten, wat vaak gepaard gaat met veel discussie en uitdagingen over de juiste koers. Daarom is het goed om één keer per jaar stil te staan bij en terug te kijken op wat we hebben bereikt en hieruit energie en inspiratie voor de toekomst te putten. Dit hebben we beschreven in een uitgebreid jaarverslag, waar we tijdens de ALV samen met de leden op terug zullen kijken.

We zijn alle leden van de commissies dankbaar voor het goede werk dat het afgelopen jaar is verricht bij het organiseren van de filosofische cafés, het realiseren van het filosofenpad, het beoordelen van subsidieaanvragen, de organisatie van de spetterende Japan-dag en natuurlijk het schrijven en redigeren van de artikelen voor het Vriendenmagazine.

Ik hoop veel leden te mogen ontmoeten bij de ALV en bij de opening van het vernieuwde filosofenpad.

Agenda

Vrienden Activiteiten en Cafés 2024

DATA		VRIENDEN ACTIVITEITEN EN CAFÉS
Zondag 21 januari 2024	15-17 uur	Michel Dijkstra geeft een lezing over zijn nieuwe boek <i>Japanse filosofie. De denkweg van verfijning en verbinding</i> . Met Okinawaanse muziek van Fumiko Miura.
Zondag 18 februari 2024	15-17 uur	Filmcafé met de film <i>Paris, Texas</i> van Wim Wenders. We gaan in op de vraag in welke mate het medium film aanleiding geeft tot filosofische verdieping. Met inleiding en gespreksleiding door Dick Keijzer en Fred Ahsmann.
Zondag 17 maart 2024	15-17 uur	Marthe Kerkwijk geeft een lezing over het gedachtegoed van Clara Wichmann over het recht tot straffen n.a.v. haar onlangs verschenen boek <i>Het recht tot straffen hebben we niet</i> .
Zondag 31 maart 2024		Uiterste datum voor het indienen van subsidieaanvragen voor uitzonderlijke initiatieven op het gebied van de publieksfilosofie.
● 13-21 april 2024		Week van de Kinderfilosofie met als thema 'Is chaos erg?'.
Zondag 21 april 2024	15-17 uur	Thijs Lijster geeft een lezing over zijn boek <i>Wat we gemeen hebben, een filosofie van de meenten</i> .
Zondag 12 mei 2024	15-17 uur	Jos Stollman geeft een lezing over zijn boek <i>Waarom de tijd (niet) stroomt</i> en vertelt hoe het fenomeen 'tijd' licht werpt op ons bewustzijn.
Zondag 9 juni 2024	13.30-15 uur	Algemene ledenvergadering .
●	15-17 uur	Feestelijke opening van het vernieuwde Filosofenpad door Hans Achterhuis . Het Filosofenpad is een wandeling langs tien filosofen door de Leusdense natuur, waarbij je leert over hun ideeën.
● Zondag 15 september 2024	15-17 uur	Socratesbeker 2024 . Presentatie door winnaar Martha Claeys met haar boek <i>Trots</i> .
Zondag 20 oktober 2024	15-17 uur	Grote prijsuitreiking van de Kitty van der Vliet Essaywedstrijd , voor jonge denkers. Martha Claeys licht in haar rol van juryvoorzitter het juryoordeel toe over de winnaar en de genomineerden. Gastspreker Jannah Loontjens .
Donderdag 31 oktober 2024		Uiterste datum voor het indienen van subsidieaanvragen voor uitzonderlijke initiatieven op het gebied van de publieksfilosofie.
Zondag 17 november 2024	15-17 uur	Jan Bransen geeft een lezing over zijn nog te verschijnen boek <i>En nu? De mens als bedreigde diersoort</i> , dat gaat over klimaatfilosofie.
Zondag 1 december 2024		Besluit subsidieaanvragen najaar 2023.

Het programma van de filosofische cafés wordt samengesteld door de cafécommissie. Deze bestaat momenteel uit: Dick Keijzer, Margreet de Zeeuw, Luc Meuwese, Fred Ahsmann, Rity van der Avoort en Els Bijsterbosch. Deze commissie streeft naar variëteit en afwisseling in de onderwerpen en beoogt de relatie tussen belangstellenden in publieksfilosofie te verdiepen en te versterken. Wie graag wil meedenken over vorm en inhoud van de cafés, kan contact opnemen met een van de leden van de commissie.

- Cafés met een groene punt bevatten een presentatie van een project dat door de Vrienden is gesubsidieerd.

Mijn avontuur van leren

Deel 1

Soms zijn er van die wensen die jarenlang aanwezig zijn, waarvan je nooit denkt dat ze uit zullen komen. Maar soms blijkt dat de ISVW, via een omweg, dromen waar kan maken. Het begon al met de eerste keer dat ik op de stoep stond bij de ISVW en de indrukwekkende entree zag.

Wat voelde ik me opgetogen dat ik me een weekend in de Filosofie van de Mens zou kunnen onderdompelen! Ik had driftig voorstudie gedaan, want ik houd erg van leren, maar door omstandigheden van een vroegere verkeerde schoolkeuze kon ik nooit naar een hogeschool. Enfin, de filosofie heeft me sinds 2017 te pakken in zijn veelheid, wijsheid en diverse invalshoeken die je een andere kijk op het leven geven.

Vorig jaar april werd me gevraagd of ik verslag kon maken van De Dag van de Filosofische Praktijk. Opeens was de ISVW bevolkt met filosofen van allerlei pluimage en ik belandde bij een introductie van de HTF: de Hogeschool voor Toegepaste Filosofie. Een interessant vak: toegepast filosoof, inzetbaar bij vele organisaties. Mensen die inzicht hebben, conceptueel kunnen denken, overzicht krijgen. "Je moet een soort begripsantenne krijgen," zei Paul Teule. "De menselijke maat in het oog houden, maar wel sturend kunnen zijn in allerlei zaken, zoals bij politiek gevoelige kwesties."

Mijn interesse was gewekt. Ik ging naar de Open Dag van de HTF in Utrecht en wat bleek? Je kon er ook losse modules volgen zonder toelatingseisen, waar ik vroeger tegen aanliep. Yes! Ik kon ervoor gaan. Lekker met jong en oud samen studeren. Moeilijk om een keuze te maken, maar ik ben pas begonnen met Wijsgerige Ethiek. Een breed vak dat allerlei aspecten van het leven behandelt. Liefde, geluk, integriteit, moraal, authenticiteit maar ook de theorie van het utilitarisme, het consequentialisme, de klassieke en hedendaagse deontologie.

Om het even ordinair uit te drukken: voorwaar, dit is geen kattenpis! Gelijk bij het tweede college kregen we een groepsopdracht om begrippen uit te zoeken, die we grondig gingen analyseren: etymologisch, wat is het synoniem, het hyponiem en hyperoniem? Hoe is de werkdefinitie in professioneel gebruik? Wat is de wezensdefinitie, wat zeggen filosofen er over? Wat is jouw interpretatie en benoem het conceptueel verband met andere begrippen. Het is dus niet alleen theorie, maar je moet ook vaardigheden ontwikkelen om conceptueel te denken, schrijfvaardigheid te krijgen en socratische gesprekken te voeren. Niet dat ik alles kan volgen, maar ik word er wel door getriggerd zeg! Daar ga ik, dacht ik plechtig de eerste dag op de stoep van de hogeschool. En je moet ook werkelijk als een speer gaan, wil je slagen! We zullen zie hoe dit leeravontuur van deze module verloopt op het filosofisch vlak.

Wordt vervolgd en jullie allen ook veel plezier gewenst met filosofie op je eigen manier!

Door Anja Hoogenboom

Het is dus niet alleen theorie, maar je moet ook vaardigheden ontwikkelen om conceptueel te denken, schrijfvaardigheid te krijgen en socratische gesprekken te voeren.

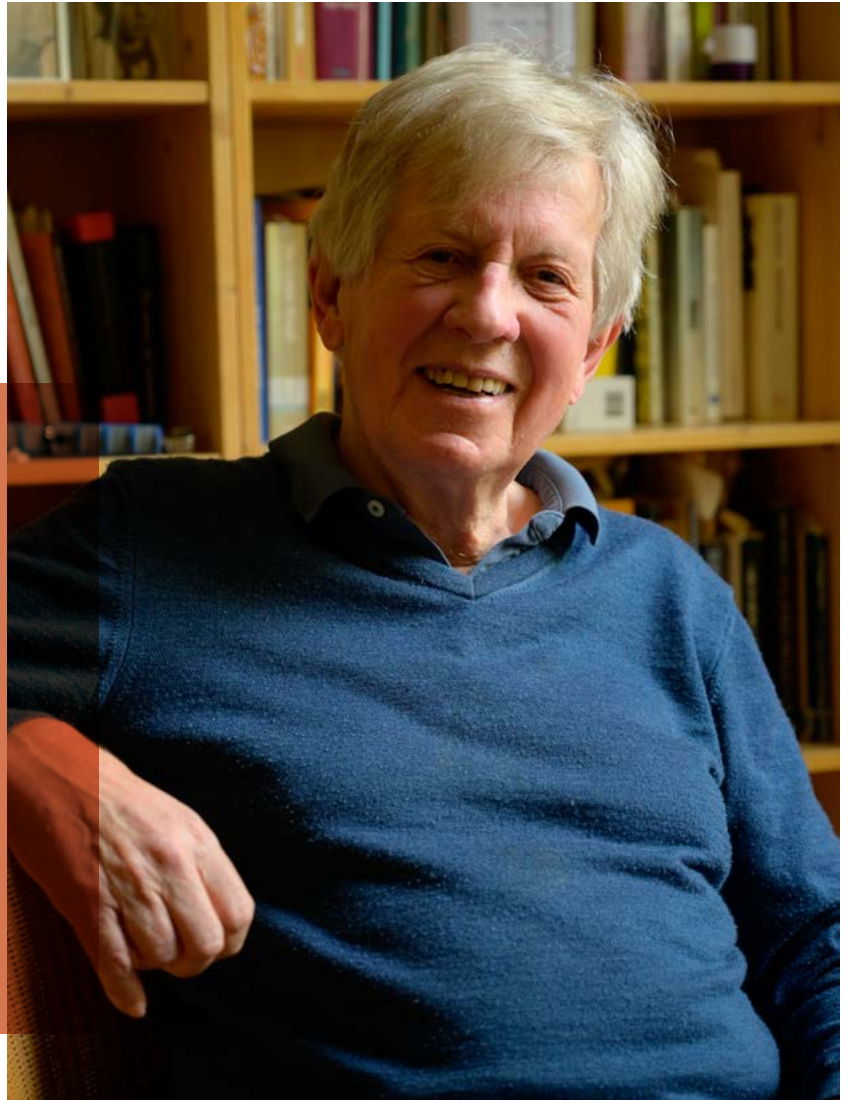

Hans Achterhuis

Een ISVW-Vriend om in ere te houden

Door Fred Ahsmann en Rity van der Avoort
Foto: Erwin van Aalst

Hans Achterhuis (1942) bewoont, samen met zijn vrouw Tiny, een appartement in het gebouw van het voormalige academische ziekenhuis in de binnenstad van Utrecht. In 1989 werd dit ziekenhuis verbouwd en geschikt gemaakt voor bewoning. Hij voelt zich erg thuis in Utrecht. Hans en Tiny hebben twee kinderen en zeven kleinkinderen. Kleindochter Luna studeert als enige filosofie. Kleinzoon Abbe (2006) vergezelt Hans tijdens de opening van het Filosofenpad op zondag 9 juni om 15.00 uur. Hans Achterhuis geeft op bescheiden schaal nog steeds lezingen.

”

Er ontstaat iets in een groep die met elkaar een aantal dagen bij de ISVW praat over filosofische onderwerpen. Dan gebeurt er wat tussen mensen.

Hans Achterhuis, eerste Denker des Vaderlands, tweevoudig winnaar van de Socratesbeker en al sinds 1991 lid van de Vrienden van de ISVW, is door het Vriendenbestuur voorgedragen als erelid van de Vriendenvereniging. Deze voordracht wordt op de algemene ledenvergadering van 9 juni bekrachtigd. Daarmee wordt Hans het tweede erelid van de Vrienden van de ISVW. Het eerste erelid is Abdelkader Benali.

Op diezelfde dag wordt het nieuwe Filosofenpad door Hans geopend. Zijn kleinzoon Abbe begeleidt hem. Het pad loopt rond de gebouwen van de ISVW en over het landgoed. Wandelaars die tussen de bomen, door het bos en langs de zandverstuiving lopen, kunnen de prachtige etsen bewonderen van kunstenaar Hadewijch Ouwendijk. Tegelijk kunnen ze luisteren naar de mooie stem van Bart Geeraerds, die teksten over het gedachtegoed van de filosofen insprak. Fred Ahsmann, voorzitter van de Vrienden van de ISVW, en Rity van der Avoort, eindredacteur van het Vriendenmagazine, zochten Hans en Tiny in hartje Utrecht op.

De ISVW van vroeger

Toen ik voor het eerst bij de ISVW kwam, sliepen we als deelnemers nog in een houten huisje op het terrein. Dat was ver voordat ik afscheid nam als hoogle- raar techniekfilosofie in Twente. Sorry, ik ben niet goed in jaartallen, Tiny weet dat beter! Ik heb een aantal directeuren van de ISVW gekend en met ze sa- mengewerkt. Met Paul Wouters (directeur ISVW 1983-2001, red.) bijvoorbeeld om cultuur en kunst te verbinden aan filosofie en techniekfilosofie meer on- der de aandacht te brengen. In die tijd voelden filosofen zich namelijk nogal verheven boven technici. Werktuigbouwkundigen noemden ze gekscherend 'fietsenmakers' (lacht). Dus in Twente tijdens mijn hoogleraarschap hebben we er veel aan gedaan om dat te keren en de waarde van techniek te benadruk- ken. Momenteel ben ik overigens weer helemaal terug in mijn vak van politieke filosofie. Ik kwam dus regelmatig in Leusden en ben altijd betrokken gebleven.

Zo werkte ik ook samen met René Gude (directeur ISVW 2002-2013, red.) in de redactie van het Kritisch Denkerslexicon. Van ver vóór de digitale wereld van nu. Je kunt het je bijna niet meer voorstellen toch? Dat je een abonnement had en met enige regelmaat losbladige deeltjes met artikelen kreeg toege- stuurd? René was een goede vriend, ook Tiny kon goed met hem overweg. Een 'running gag' tussen hen was dat ze allebei één keer in hun leven wilden bungeejumpen. Dat kwam vaak ter sprake als we elkaar weer zagen. "Heb jij het al gedaan?" vroegen ze dan aan elkaar.

Ik denk zeker dat de ISVW begin vorige eeuw als een utopie is opgericht ja. Nu is de school nog steeds belangrijk omdat je er visies en meningen kunt uitwis- selen en met elkaar van gedachten kunt wisselen over allerlei publieksfiloso- fische en maatschappelijke onderwerpen. Een utopie is het nu niet meer, nee. René vertelde me op een zeker moment dat de rijkssubsidie voor vormings- werk stopte en hij snapte wel dat ze iets anders moesten verzinnen om aan geld te komen. Toen is dat idee van een conferentiehôtel ontstaan. De Vrienden hebben daar natuurlijk een grote bijdrage aan geleverd.

Er ontstaat iets in een groep die met elkaar een aantal dagen bij de ISVW praat over filosofische onderwerpen. Dan gebeurt er wat tussen mensen. En niet alleen bij de ISVW hoor. Kijk naar het Centre Erasme of Villa Sofia van Jan Fla- meling in Toscane. Onlangs had ik nog een reünie met de eerste groep mensen van daar, dat was heel speciaal.

Vroeger werd er nog wel eens gelachen om filosofie, ze namen het niet he- lemaal serieus. Nu leven we in een verwarrende tijd en is de publieksfilosofie meer dan nodig om mensen met elkaar, zoals bij de ISVW of ergens anders, na te laten denken over maatschappelijk ontwikkelingen en gebeurtenissen in de wereld en het klimaat.

Ik leer nog steeds

Markus Gabriel doet weliswaar een oproep voor een Nieuwe Verlichting, maar volgens mij is er geen behoefte aan een Nieuwe Verlichting. Wat belangrijker is, is juist een reflectie op de Verlichting. Binnenkort verschijnt er in de Volks- krant een interview met mij over dit onderwerp. We zijn ons er niet van bewust dat we, sinds de Verlichting, nu nog steeds eurocentrisch denken, met de blik van een witte mens en man uit Europa. Als je kijkt naar de wijze waarop ver- lichtingsidealen zijn vormgegeven in onze imperialistische en kolonialismebe- vorderende maatschappij, dan schrik je toch wel. Ik realiseer me dat zelf steeds meer. Laatst nog bij een afscheidsconferentie die ze in België voor me hadden georganiseerd. Een vrouw hield daar een vlammend betoog over het begrip 'ei- gendomsrecht', dat nog steeds vanuit het gedachtegoed van Locke begrepen

Jullie werk vanuit de Vrienden van de ISVW vind ik heel belangrijk. Het maakt alles zichtbaar, daar doen jullie veel aan. Het Vriendenmagazine lees ik altijd met veel plezier.

wordt. Ik zie nu hoe gek dat eigenlijk is. Precies zoals ik me nu verbaas over Albert Camus. Die schreef zijn boek *De Pest*, waar ik me in mijn promotieonderzoek mee heb beziggehouden. Hoewel Camus verliefd was op Algerije en het verhaal zich afspeelt in Oran, zijn de hoofdpersonen allemaal witte mannen. Ik ken dat boek bijna van buiten en schrijf daar binnenkort een essay over. Dat heb ik me voorgenomen. Het ergste vind ik wel dat de niet-Europeanen onzichtbaar zijn gemaakt, dat geldt trouwens ook voor vrouwen. Die blik vanuit vrouwen raakt me. We zien dat nog steeds niet goed genoeg. Een vrouw vanuit de ASVA, de studentenvakbond, vertelde me dat ze in een vergadering precies hetzelfde zei als een man. Toch werd er alleen op hem gereageerd, men deed of ze er niet was. Belachelijk!

Jullie werk vanuit de Vrienden van de ISVW vind ik heel belangrijk. De Vrienden zijn nu heel zichtbaar, daar doen jullie veel aan. Het Vriendenmagazine is daar ook een mooi voorbeeld van. Het is goed dat er in deze tijd veel organisaties zijn op het gebied van filosofie die elkaar versterken. Dus jullie subsidie verstrekken aan andere projecten dan alleen de ISVW is in dat licht juist prima. Je moet elkaar in de wereld van de publieksfilosofie niet beconcurreren, maar juist inspireren.

Onderwijs geven heb ik altijd bijzonder fijn gevonden. Ik ben van mezelf geen groot organisator en activist hoor. In de tijd dat ik met Marli (Huijjer, red.) in het bestuur van de Maand van de Filosofie zat, regelde zij eigenlijk het meeste. Maar lesgeven en dat contact met jonge studenten met wie je een echt gesprek had en die je tegenspraken, daar geniet ik van. Het is zwaar natuurlijk, maar ik vond het altijd heerlijk en leuk om te doen. Pax (Christi, red.) vroeg me na mijn emeritaat eens om vijf keer één dag met een groep mee te denken over geweld. Telkens met een week tussen die dagen. Het was hier in Utrecht. Toen ik er de laatste keer door de stromende regen naartoe wandelde, dacht ik: waar ben ik aan begonnen, waarom zit ik niet rustig droog thuis? Maar toen ik er weer kwam, was het opnieuw geweldig om met mensen die ik nu goed had leren kennen, in discussie te gaan en over en weer van elkaar te leren.

Ik ben een echt familiemens

Tiny heeft altijd veel opgepast in de gezinnen van onze kinderen. Twee dagen in de week wel. Mijn dochter is huisarts in Amsterdam en met vier kinderen was het altijd druk in dat gezin. We hebben daardoor wel een vertrouwensband opgebouwd met onze kleinkinderen, ook met de drie van onze zoon trouwens. Ze vragen ons van alles en vertellen hun wetenswaardigheden, ook zaken die ik vroeger zeker niet aan mijn opa durfde te vragen hoor. Ik heb in hun jonge jaren wel eens lesgegeven over filosofie op de school van de kleinkinderen. Stelde allemaal niet zoveel voor natuurlijk. Toen Luna besloot filosofie te gaan studeren, las ik af en toe haar papers door en voorzag die van commentaar. Tiny zei dan tegen me dat ik niet zo streng moest zijn (lacht).

De jeugd van nu heeft een ander perspectief dan wij vroeger, hoewel... toen hadden we natuurlijk ook de bom en gingen we demonstreren in Kalkar. Momenteel is er geen vanzelfsprekende vrede meer en het klimaat, ja, daar maak ik me echt zorgen om. Tiny komt uit Friesland en als je daar vroeger uit het huis liep dan hoorde je de vogels allemaal fluiten. Nu hoor je niks meer.

Ik ga niet meer weg uit Utrecht, we wonen hier heerlijk. Ik kan lekker een wandelingetje maken hierachter, dan ga ik even zitten op het bruggetje. In de verte de Domtoren, ja, ik voel me hier echt thuis en Tiny ook. Onze dochter vroeg of we niet bij haar wilden komen wonen in Amsterdam, maar we blijven lekker in Utrecht.

We hebben daardoor wel een vertrouwensband opgebouwd met onze kleinkinderen. Ze vragen van alles en vertellen ons hun wetenswaardigheden, ook zaken die ik vroeger zeker niet aan mijn opa durfde te vragen hoor.

Nieuwe Podcast van Renate Schepen over vergeten filosofen

Renate Schepen studeerde filosofie in Amsterdam, Accra, Montevideo en promoveerde aan de Universiteit van Wenen. Er werden diverse filosofen in haar opleiding niet behandeld. Ze reisde rond, ging op zoek en ontdekte vergeten denkers en hun werk. Vaak ging dat denken in tegen heersende normen, waardoor deze filosofen gedoemd waren om buiten hun land of maatschappij te leven. Ze zwegen echter niet.

In deze podcastserie krijgen Maria Zambrano, Sor Juana Inés de la Cruz en Germaine de Staël het podium.

De podcastserie 'Vergeten Filosofen' is te vinden:

- op **Spotify** of
- op de website van Renate; www.doordacht.net

In juli en augustus van dit jaar geeft Renate Schepen les bij de ISVW over de filosofen Maria Zambrano en Sor Juana Inés de la Cruz.

Host en onderzoeker: Renate Schepen

Podcastmaker: Frits de Beer

Deze podcastserie kwam tot stand met financiële ondersteuning van de Vrienden van de ISVW.

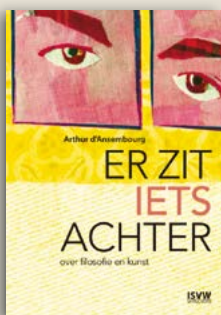
ISVW UITGEVERS

altijd het betere boek

RECENT
VERSCHEENEN

Er zit iets achter
Over filosofie en kunst

Arthur d'Ansembourg

Aan de hand van een grote variëteit aan kunstwerken laat filosoof Arthur d'Ansembourg zien hoe filosofen nadenken over kunst. Een prachtig boek dat je inzicht biedt in de filosofische vragen achter de kunst, je leert kijken en aan het denken zet.

384 blz | € 29,95

En nu?
De mens als bedreigde diersoort

Jan Bransen

We stapelen crisis op crisis. De problemen zijn onderhand zo groot dat de constatering voor de hand ligt dat ook de mens een bedreigde diersoort is. De hoogste tijd, dus, om daar nu eindelijk eens iets aan te doen. Maar wat dan? En hoe?

288 blz. | € 24,95

De toekomst van werk
Van hiërarchie naar democratie

Lisa Herzog

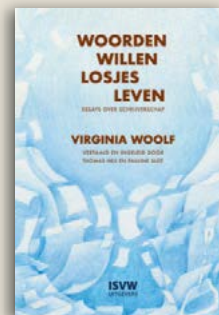

'Herzog is niet de eerste die pleit voor democratisering van werk, maar ze laat zien hoe urgent deze kwestie nu is, en ze geeft eigentijdse, realistische oplossingen om daadwerkelijk tot een cultuurverandering te komen.'
– Laura Molenaar, *Trouw*

208 blz. | € 24,95

Woorden willen losjes leven
Essays over schrijverschap

Virginia Woolf

Virginia Woolf reflecteert op haar eigen schrijverschap en dat van haar tijdgenoten. Niet alleen getuigen deze essays van een grote belezenheid en kritische scherpte, maar ook laten ze zien hoe speels en geestig Woolf kon zijn.

240 blz. | € 24,95

Bestellen? ● isvw.nl/uitgeverij

'Hoe denk jij erover?'

Door Hidde de Blouw

Filosoferen met kinderen en jongeren

We zitten zondag 21 april in theater @AllArt in Hilversum. Als afsluiting van de Week van de Kinderfilosofie worden prijzen uitgereikt voor het beste kinderfilosofieboek van 2023. Edwin Rutten, ofwel 'Ome Willem' is de 'filosofische aanjager' voordat de jury de prijswinnaar bekend maakt.

"Als mensen door elkaar heen rennen, wat is er dan aan de hand?", vraagt hij aan de zaal. "Misschien zijn de mensen in paniek omdat er iets ergs gebeurd is," zegt een van de kinderen. "Of," zegt een ander, "misschien spelen ze wel korfbal." Zo is dat, je weet het pas als je iets verder om je heen kijkt en langer doordenkt. En dan nog, volgens Ome Willem: "Kennis brengt je ergens, fantasie brengt je overal."

Over fantasierijk filosoferen gesproken. Misschien heb je wel meegestemd voor de publieksprijs voor het beste kinderfilosofieboek van 2023. Die gaat naar *Missie afbreken* van Pieter Koolwijk. Over vriendschap en afscheid nemen, over het zoeken naar een nieuwe plek, loslaten en nieuwe dingen terugvinden. Voor de vakjuryprijs, bestaande uit Frank Meester, Annelies Beck en Suzanna Kooijman, blijven de vier andere genomineerde boeken op de shortlist over. De winnaar is *Zo voelt dat* van Bette Westera en illustratrice Sylvia Weve. Veertig gedichten met illustraties, waarin gewone spullen en dingen, zoals een kookwekker of een traphekje, omschrijven hoe ze zich voelen. Ook een 'wachtende gedachte' komt aan bod.

In een podcast in het Spinozahuis bespreekt Marianne Scheeper, een van de organisatoren van de Week van de Kinderfilosofie, de vijf genomineerde boeken met vier kinderen. Ze leest steeds een stukje voor en filosofeert er samen met de kinderen over. Een paar uitspraken over de 'wachtende gedachte' uit *Zo voelt dat* staan hier:

"... dan zet je die gedachte eerst even weg, want dan kan je daar later over denken."

"... volgens mij komen gedachten er-

gens vandaan waar je ze ooit al eens hebt gedaan of hebt gezien."

"... en dat je een soort bibliotheek van gedachten hebt, een wachtkamer bijvoorbeeld, en dat je daar dan die gedachten uit haalt."

Beste lezer, heb je misschien nog gedachten die wachten om gedacht te worden?

De bijeenkomst in Hilversum gaat niet alleen over de prijs voor het beste kinderfilosofieboek. Het thema van de Week van de Kinderfilosofie is 'Is chaos erg?' Tijdens die week trekt er een Chaos Toer langs bibliotheken en scholen. Kinderen mogen een 'witte woonkamer' helemaal bestickeren zoals ze maar willen. Daarna wordt er met elkaar over gefilosofeerd. Op de vraag waarom ze geplakt hadden en waar ze dat gedaan hadden, antwoordt een meisje:

"Als het thema niet chaos was, dan

had ik waarschijnlijk ergens geplakt waar het leuk of mooi was. Nu deed ik maar wat."

"Zou je anders dus regels voor het plakken in je hoofd hebben gehad?"

"Ja."

"En hoe waren die regels dan in je hoofd gekomen? Had iemand ze tegen je gezegd?"

"Nee, die had ik dan zelf bedacht."

"Dus soms maak je regels voor jezelf?"

"Ja, ik moet mijn kamer opruimen van mijn moeder, maar als dat niet zou moeten zou ik het denk ik toch na een tijdje wel doen omdat ik dat zelf ook wel vind."

Beste lezer, hoe denk je erover: noemen we iets alleen chaos als we er nog geen regels voor hebben bedacht? Zijn dat die wachtende gedachten in de wachtkamer van de kinderfilosofie?

Het juryrapport is hier te lezen:

weekvandekinderfilosofie.nl/wp-content/uploads/2024/04/juryrapport-2023.pdf

Het gesprek duurt ongeveer drie kwartier en kun je hier beluisteren:

soundcloud.com/filosoofoje/special-kunnen-we-denken-over-denken

Het hele verslag van de Week van de Kinderfilosofie vind je hier:

weekvandekinderfilosofie.nl/week-van-start-met-eerste-locatie-van-de-chaos-toer-spinozahuis/

"De omgeving zet mij vaak 'aan!'"

Filosofie aan de Keukentafel

Ik wandel, dus ik denk?

Josephine: Als ik wandel, dan denk ik over waar ik ben. Over het mooie van de wereld. En over het minder mooie.

Ik: Kijk daar, bosviooltjes. Wat denk je dan nu, terwijl je wandelt?

Josephine: Ik denk over de omgeving. Bijvoorbeeld wat er hier allemaal gebeurd zou kunnen zijn.

Ik: Dus als je wandelt en om je heen kijkt, dan zie je een soort raadsel.

Josephine: Ja soort van. En ik denk over wat er allemaal is, wat ik niet kan zien.

Ik: Zoals?

Josephine: Mieren.

Ik: Ah, die verstopt zitten.

Josephine: Ja, en bijvoorbeeld over de dingen onder de grond.

Ik: Oh ja. Denk je als je wandelt meer dan als je niet wandelt?

Josephine: Ik denk dat ik meer denk tijdens het wandelen dan wanneer ik niet wandel. Maar ja, bij andere dingen kan ik ook wel veel denken.

Ik: Zoals wat?

Josephine: Zwemmen.

Ik: Zwemmen?!

Josephine: Ja, bijvoorbeeld over de dieren die daar zijn.

Ik: Ah je bedoelt zwemmen in een meer, niet in een zwembad. Dat is dus, net als wandelen, in de natuur.

Josephine: Nou zeg maar, de omgeving zet mij vaak wel 'aan', ja.

Ik: Maakt het nog uit wat je dan aan het doen bent in die omgeving? Denk je bijvoorbeeld bij fietsen meer dan bij wandelen?

Josephine: Niet echt. Bij wandelen denk ik ietsje meer.

Ik: Hoe zou dat komen dan? Wat is het verschil?

Josephine (denkt lang na): Misschien omdat het langzamer gaat. Als ik langzamer ga, kan ik de omgeving goed zien. Als je fietst, dan raast alles voorbij.

Ik: Je moet dan ook op het verkeer letten, dus je bent meer afgeleid. En bij wandelen sta je met je voeten op de grond.

Josephine: Ja daar dacht ik ook al aan. Je hebt meer contact met de grond. Daardoor ga je meer nadenken over de aarde.

Ik: Misschien zouden mensen wat meer moeten gaan wandelen, om meer te gaan nadenken.

Josephine: Niet alleen daarom! Het is ook gewoon superleuk om te wandelen. En te bewegen.

Ik: Bewegen op een chille manier. Dat kan je lang volhouden.

Josephine: Nou, ik in ieder geval wel.

Josephine (11 jaar) en ik, hun moeder Claudia (44 jaar, filosoof en communicatiespecialist), voeren een klein gesprek over grote onderwerpen.

In beeld

Wandelen om te denken

Door Rosemarijn Krol

Hallo, ik ben Rosemarijn Krol, 23 jaar oud en werk sinds 4 jaar bij Ateliers De Wijde Doelen in Utrecht, waar kunstenaars in Outsider Art zich ontwikkelen. Ik ontwikkel me in keramiek, grafiek en fotografie. Ik vind het erg leuk om in ieder Vriendenmagazine een pagina te mogen vullen met mijn interpretatie en verbeelding van het thema van het nummer.

ISVW Frederik van Eedenlezing: Glenn Albrecht

Op 7 april 2024 vond de jaarlijkse Frederik van Eedenlezing plaats, waarbij de ISVW een vooraanstaande internationale denker uitnodigt die een actieve bijdrage levert aan het publieke filosofische debat. Dit jaar verwelkomden we de Australische milieufilosoof Glenn Albrecht.

Albrecht liet ons kennis maken met de inzichten uit zijn boek *Aarde emoties. Een nieuwe taal voor een nieuwe wereld*. In dit werk onderzoekt hij de positieve en negatieve emoties die we ervaren in relatie tot de aarde en de klimaatcrisis en introduceert hij nieuwe termen om deze emoties te beschrijven. De avond ademde een sfeer van urgentie, reflectie en bewustwording.

De lezing opende met een introductie door Wouter Kusters, filosoof en taalwetenschapper. Hij plaatste het werk van Albrecht binnen een bredere filosofische context en verhelderde de relatie tussen taal en werkelijkheid. Vervolgens nam Glenn Albrecht ons mee in zijn inzichten over de relatie tussen de gezondheid van de aarde en onze mentale en fysieke gezondheid. Hij beschreef hoe het huidige tijdperk – het antropoceen, waarin de mens de planeet domineert – de wereld zo ingrijpend verandert dat mensen worden geconfronteerd met pijnlijke, verontrustende en angstwekkende emoties. Albrecht betoogde dat we nieuwe termen nodig hebben om dit volledige scala aan emotionele reacties te kunnen omschrijven. Zo introduceerde hij onder andere het begrip ‘solastalgie’, dat verwijst naar negatieve emoties die ontstaan door veranderingen in iemands vertrouwde omgeving

Door Annette Korlaar, stagiair cursusinstituut ISVW
Foto: Valerie Granberg

als gevolg van milieuschade. Met dit woord wordt duidelijk hoe de veranderingen van de planeet ook óns veranderen.

Albrecht pleitte voor een overgang naar een nieuw tijdperk, het symbioceen, waarin mens, natuur en technologie samen een nieuwe balans creëren. Hij gebruikte de relatie tussen een koala en de eucalyptusboom als symbool voor het symbioceen. De ongezonde bladeren van de eucalyptusboom voeden de koala, terwijl de koala de eucalyptusboom van zijn ongezonde bladeren bevrijdt, waardoor deze beter en gezonder kan groeien. Albrecht stelt dat het symbioceen zal leiden tot meer positieve aarde-emoties zoals ‘eutierria’, het gevoel één te zijn met het leven en de natuur.

„Albrecht betoogde dat we nieuwe termen nodig hebben om dit volledige scala aan emotionele reacties te kunnen omschrijven.“

De lezing bracht mij zorgen over de toekomst van onze relatie tot de aarde. Deze bezorgdheid werd ook gedeeld door het publiek, dat Albrecht vroeg naar zijn visie op de toekomst van de wereld. Albrecht antwoordde hoopvol: “Er is één ding waar ik positief over ben: het is het proberen waard.” Laten we de lezing daarom beschouwen als een uitnodiging om samen verder te reflecteren, te discussiëren en te streven naar een gezondere relatie tussen de mens en zijn omgeving. Onze dank gaat uit naar Glenn Albrecht voor het delen van zijn waardevolle inzichten en naar alle aanwezigen voor hun deelname!

Eveline Dinkelman-de Jonge receptie en sales

Eveline Dinkelman-de Jonge (1977) werkt al 25 jaar bij de ISVW in een dubbelfunctie achter de balie van de receptie en in de sales, hoewel die laatste de afgelopen tijd een beetje in de knel is gekomen. Ze woont, met veel plezier, in de wijk Vathorst in Amersfoort met haar man Mark en dochter Lisa. Lisa zit in HAVO-4. Drie dagen per week is Eveline bij de ISVW aan het werk. Daarnaast is ze mantelzorger voor haar moeder. Ze houdt van houseparty's, vooral techno en tekno house.. Ze leest graag thrillers, zoals die van Linda van Rijn.

Het Vriendenmagazine is deze rubriek met de naam 'Mensen van de ISVW' afgelopen jaar gestart. Iedereen die een cursus volgt kent natuurlijk de docent die voor de klas staat, maar wie weet hoe de serveerster heet of kent de naam van de receptioniste? Weet je wie de kamer deze dag heeft schoongemaakt? Of wie de ober of keukenhulp is? We willen in deze rubriek nu eens al die mensen in het zonnetje zetten die helpen om een cursus bij de ISVW zo aangenaam mogelijk te maken. Natuurlijk zijn dat er veel! Deze keer is Eveline Dinkelman-de Jonge van de receptie en sales aan de beurt om beter te leren kennen.

Jij blijft toch wel?

“Wat gaat die tijd hard hè? Alweer 25 jaar werk ik hier en ik weet nog goed hoe het was toen ik begon bij de receptie. Er lag veel tapijt, het was stoffig en er stonden rotan stoeltjes. Nu vinden we dat echt ouderwets. We werkten nog met twee grote boeken waar we alles met de hand in schreven. Namen van gasten en data waarop ze kwamen. Als er een reservering niet doorging, dan gumde ik die uit. Ook hadden we zo'n ontzettend grote kassa waar de betalingen mee werden gedaan. Een enorm ding!

De receptie was in die tijd waar nu het kantoor van Peter (Petersen, financiën, red.) is. Daar staken mijn collega's nog een sigaretje op en rookten ze binnen. Toen ik er net een paar weken was vroegen de collega's me: “Je blijft toch wel hè?” Blijkbaar wilden ze dat graag. En ik ook trouwens, want ik voelde me helemaal op mijn plek hier. Van de ISVW kreeg ik een reischeque en van mijn moeder kreeg ik een gezellige lunch om die 25 jaar werken bij de ISVW te vieren.

Mijn salesactiviteiten zijn minimaal op dit moment. Dat komt omdat er veel nieuwe collega's worden aangenomen achter de receptie. Daar is wat verloop geweest omdat een paar collega's het avondwerk bijvoorbeeld niet meer goed konden of wilden combineren

„ Alweer 25 jaar werk ik hier en ik weet nog goed hoe het was toen ik begon. Er lag veel tapijt, het was stoffig en er stonden rotan stoeltjes.

met kinderen thuis. Dus ik heb nogal wat gesprekken gevoerd met nieuwe mensen en dat neemt natuurlijk veel tijd in beslag. Gelukkig hebben we nu weer een aantal enthousiaste collega's erbij. Weer een vast team bij de receptie zou geweldig zijn!

Dat saleswerk ligt me ook erg goed hoor, hoewel het zwaartepunt echt wel bij de receptie ligt. Ik verzorg rondleidingen in ons gebouw als er opdrachtgevers komen die graag eerst even rond willen kijken voordat ze definitief boeken. En dan hebben we natuurlijk een sterk verhaal omdat we een ideële organisatie zijn met onze filosofische school. Niet veel andere conferentiehôtels hebben dat, daar zijn we

Ze voelden zich hier thuis door de gezellige lounge, de boeken en ons leuke en flexibele team. Dat kregen we terug. Leuk toch?

uniek in. Zelf heb ik eigenlijk niet zoveel met filosofie, maar ik vind het wel leuk dat we het hier hebben en ik erover kan vertellen. Nou ja, misschien zijn levenskunst en praktische filosofie wel iets voor mij. Ik breng ideeën graag in de praktijk en pas ze toe. Het zit wel in mijn persoon om mensen met elkaar te verbinden.

Ik bel vanuit die salesrol ook klanten na om te vragen hoe ze hun verblijf hier hebben ervaren, zodat we kunnen kijken of we nog dingen kunnen verbeteren. Toen er een poos geleden een schoolteam hier kwam, merkten we daarna dat er steeds meer scholen hun weg naar de ISVW vonden. Mond-tot-mondreclame is toch altijd het beste. En wat bleek? Die school had veel andere vestigingen en schoollocaties. Dus dat ging daar rond. Ze voelden zich hier thuis door de gezellige lounge, de boeken en ons leuke en flexibele team. Dat krijgen we terug. Leuk toch? We hebben echt een flinke diversiteit aan groepen hier, van grote bedrijven tot kleine groepjes. Veel terugkerende gasten ook. Ze waarderen allemaal onze huiselijke omgangsvormen en flexibiliteit. Dat maakt mijn werk zo leuk!

Wat ook helpt is ons milieukeurmerk Green Globe. Steeds meer klanten stellen het op prijs dat je als conferentiehôtel iets bijdraagt aan de omgeving en het klimaat. De yoghurt doen we bijvoorbeeld in een grote schaal en in de keuken gebruiken ze vooral biologische, lokale streekproducten die in het seizoen zijn.

Mantelzorger voor mijn moeder

Ik ben naast het werk hier mantelzorger voor mijn moeder. Ik zeg wel eens gekscherend tegen mijn collega's dat die dag drukker is dan alle andere dagen. Gelukkig bestaat er zoiets als de Wmo. Die financiert een traplift en een fiets zodat ze nog naar buiten kan. Ik doe allerhande klussen voor haar en de grote boodschappen. Ze woont nog steeds zelfstandig in Putten, waar ik ook vandaan kom.

Ken je Putten? Daar hebben veel mensen een geloofsovertuiging. Mijn ouders waren gereformeerd. Ik heb een geweldige jeugd gehad hoor. De kerk speelde geen grote rol meer vanaf mijn achtste jaar. Knap zoals mijn ouders ons opgevoed hebben. Mijn vader stierf zo'n drie maanden voordat ik ging trouwen. Ik heb heel even getwijfeld of ik die bruiloft wel door moest laten gaan. Anderhalf jaar later stierf mijn broer Jerry. Mijn vader en broer waren allebei erg muzikaal. Mijn vader speelde kerkorgel en was dirigent van verschillende koren. Mijn broer speelde op de didgeridoo, dat blaasinstrument van de Aboriginals. Hij heeft zelfs met DJ Tiësto opgetreden. Het was een pittige tijd. Nu zijn mijn moeder en ik dus nog samen. Ik heb hetzelfde gen als waaraan mijn vader is overleden, dat heeft te maken met cholesterol. Daarom leef ik gezond, rook niet, drink niet, sport regelmatig.

Dat zorgverlenen aan ouderen bevalt me wel. Mocht ik ooit nog eens een loopbaanswitch willen maken, dan ga ik werken in de ouderenzorg. Die mensen hebben alles voor ons opgebouwd en dan mogen we hen ook wel met respect behandelen vind ik. In mijn werk achter de receptie doe ik dat eigenlijk ook. Van Chantal komt de zin "We springen niet in de houding, maar zijn wèl professioneel." We zijn zakelijk en professioneel, maar we hebben ook iets persoonlijks in onze zorg en aandacht voor de gasten. Ik hou even de deur open voor iemand, vraag naar hun plannen en probeer die ook te onthouden als ze een dag later weer voor mijn neus staan. Zo was er laatst een echtpaar dat naar een crematie ging. Dan zeg ik natuurlijk niet: veel plezier. Nee, dan wens ik hun sterkte en dat waarderen ze dan natuurlijk. Over professioneel gesproken: van mij mogen we achter de receptie wel tafels krijgen die in hoogte versteld kunnen worden. Op kantoor hebben we dat al, heerlijk als je kunt staan. De receptie heeft dat niet en dan sta je altijd zo ongelukkig gebukt achter de pc als je wat op moet zoeken of boekt.

Ik ben groot liefhebber van houseparty's, vooral techno house en tekno house. Daar ga ik regelmatig naartoe. In februari nog bij Fluor in Amersfoort

Ik ben groot liefhebber van houseparty's, vooral techno house en tekno house. Daar ga ik regelmatig naartoe. In februari nog bij Fluor in Amersfoort. Niet meer hele nachten door hoor, daar heb ik de leeftijd niet meer voor (lacht). Liefst van 12.00 uur in de middag tot 's nachts 12 uur. Tja, de mooiste houseparty's waren toch wel die van Ruigoord in Amsterdam. Daar bewaar ik goede herinneringen aan."

Eveline nomineert Arnold Nijen Twilhaar voor de volgende keer.

Dag van de Filosofische Praktijk

Op zaterdag 13 april 2024 bezocht ik, mede namens het Vriendenmagazine, de Dag van de Filosofische Praktijk, georganiseerd door de Vereniging voor Filosofische Praktijk. De drukbezochte dag startte met een plenaire lezing door Arjo Klamer (hoogleraar humane economie VU): 'Over het belang van de Waaromvraag.'

Arjo opent direct met de Waaromvraag, als verklaring, maar ook als vraag naar bedoeling. Hij geeft voorbeelden van zijn vroegere werk met daklozen, waar de Waaromvraag al gauw een praktische invulling kreeg. Arjo is soms best provocerend en er ontstaat een levendige interactie met de zaal. Hij geeft nog een voorbeeld: de keuze tussen het verjaarspartijtje van een kleinkind bijwonen of het geven van een college. Het belang van waarden als vrijheid, persoonlijke groei, betekenisvolle bijdrage leveren, relaties, etc. vraagt om zorgvuldige afweging. Dit

Dat geldt ook voor de workshop 'Dialogo en ethiek bij de overheid', door Erik Pool, die het gelijknamige rijksbrede programma leidt, door de overheid geïnitieerd naar aanleiding van de toeslagenaffaire. Honderden rijksambtenaren worden geschoold in gespreksleiderschap, verrichten onderzoek naar ethische reflectie en beïnvloeden de politieke en professionele agenda. Gestart is met tien mensen die (voor zo'n 140.000 collega's!) professioneel dialoog en ethiek bij de rijksoverheid bevorderen. Inmiddels begeleiden zo'n 220 rijksambtenaren de gesprekken. Zij worden voortdurend bijgeschoold en het streven is dat uiteindelijk duizend (Erik: liever tienduizend) ambtenaren socratische en praktisch filosofische gesprekken begeleiden. Doel is een community die drager kan zijn nadat het programma is gestopt. Niet voor niets, wanneer je beseft dat de helft van de ambtenaren ooit, in meer of mindere mate, morele problemen ervaart bij de uitvoering van het werk. In het boek *Macht en moed*, geschreven door Erik Pool, is er meer over te lezen.

Door naar de workshop 'Data, AI en waarden spanning' door Dorus-Jan ten Boom en Erik Zegveld. Direct wordt duidelijk dat AI (artificiële intelligentie) en algoritme vaak verward worden. Algoritmes zijn 'recepten' om data te benutten. Wordt het zelflerend, dan betreed je het gebied van AI. De lezing spitst zich toe op verant-

Door Willemijn van Gaalen

Illustratie: Willemijn van Gaalen

en vervolgens breder wordt ingezet. Een tweede casus betreft de zogenaamde slimme sok voor patiënten die zich moeilijk kunnen uitdrukken. Sensoren meten transpiratie, hartslag, beweging e.d., waardoor duidelijk wordt of een patiënt stress voelt. Uiteraard zitten hier de nodige do's en don'ts aan. Meer is te vinden op aanpakbegeleidingsethiek.nl.

Mijn laatste workshop is bij Judy Hoekstra en Marianne Scheeper: 'Tegenspraak leren organiseren'. Uitgangspunt: ruimte voor tegenspraak moet je organiseren, dat ontstaat niet vanzelf. Tegenspraak vormt een belangrijk onderdeel van een kritische discussie. Je kunt er makkelijker mee omgaan als je de verschillende grondtonen herkent. De deelnemers krijgen een rol toebedeeld (zoals de botte neezegger of tegenstemmer) waarmee een casus wordt uitgewerkt. Het blijkt goed de verschillende manieren van denken te uiten en deze te accepteren. Dat kan begrip opleveren voor elkaars inbreng. Basis is dat je, binnen een veilige omgeving, met elkaar in dialoog blijft.

Met een hoofd vol 'denkmateriaal' keer ik huiswaarts. Het was zinvolle en goede dag!

” **Tegenspraak vormt een belangrijk onderdeel van een kritische discussie.**

leidt naar 'Hoe bepaal je dat je het goede doet tijdens je leven?' Het gaat om doorvragen en Arjo ziet het antwoord in de filosofie van de Praxis. Stof tot nadenken dus.

woord datagebruik. Leidraad: Kan het? Mag het? Wil ik het? Twee casussen komen langs. Allereerst een casus over een scanauto die checkt op betaalde boetes

Aankondiging

Kitty van der Vliet Essaywedstrijd 2024, voor jonge denkers

'Woedend en wijs'

In 2024 organiseren de Vrienden van de ISVW in samenwerking met de ISVW een nieuwe Kitty van der Vliet Essaywedstrijd voor jonge denkers. Winnaars van eerdere edities, in 2020 en 2022, zijn Lotte Spreuwenberg en Mariska van Dam. Hun essays zijn, samen met die van de andere acht genomineerden, door ISVW Uitgevers gepubliceerd in het boek *Onderhuidse verhalen*, dat je [hier kunt bestellen](#).

Over het thema

Het thema van 2024 is 'Woedend en wijs'. Als je woedend bent, verlies je je beheersing en doe je misschien iets onverstandigs waar je later, als je weer helder kunt denken, spijt van krijgt. Daarom is het wijs om je woede te beteugelen en je kalmte te bewaren. Deze opvatting over woede is erg gangbaar, niet alleen onder filosofen zoals Plato, Aristoteles en de stoïcijnen, maar ook breder in de samenleving. Woedende mensen gelden als irrationeel, verblind door razernij en onberekenbaar. Het tegenovergestelde van wijs, zou je zeggen.

Maar is er ook een ander verhaal te vertellen over woede? Denkers als Audre Lorde en Amia Srinivasan betogen dat wijsheid soms juist woede vereist, omdat woede past bij een situatie of omdat woede nodig is om verandering mogelijk te maken. Huist er wijsheid in woede? Of is woede vooral een obstakel voor wijsheid?

De Kitty van der Vliet Essaywedstrijd, vernoemd naar een ruimhartige donateur van de Vrienden van de ISVW, biedt een aanmoediging voor aanstormend jong filosofisch talent tot 40 jaar om zich met een prikkelend essay van maximaal 2500 woorden te profileren als publieksfilosoof. ISVW Uitgevers zal de beste vijf essays publiceren. De winnaar ontvangt een hoofdprijs van € 2.500 en de Kitty van der Vliet Uil, ontworpen door de Amersfoortse kunstenaar Kobi Wapenaar. De prijsuitreiking vindt plaats op 20 oktober 2024, tijdens een filosofisch café, georganiseerd door de Vrienden van de ISVW, met **Jannah Loontjens** (schrijver en filosoof) als key-

notespreker en **Martha Claeys** (schrijver en filosoof) als juryvoorzitter. De jury bestaat verder uit Marthe Kerkwijk en Florian Jacobs (ISVW) en Hidde de Blouw en Rity van der Avoort (Vrienden van de ISVW).

Wat moet je doen?

- Schrijf een essay van maximaal 2500 woorden over het thema **'Woedend en wijs'**. Lees onderstaand tips van de jury goed door.
- Stuur je essay in een Word-bestand uiterlijk **1 september 2024** naar essaywedstrijd@vrienden-isvw.nl onder vermelding van 'Essaywedstrijd 2024' in de subjectregel. Vermeld je naam, geboortedatum, e-mailadres en NAW-gegevens in je mail. Vermeld deze gegevens *niet* in je essay, zodat de jury de essays anoniem kan beoordelen.
- Zet zondag **20 oktober 2024** alvast in je agenda, want dan is de prijsuitreiking tijdens het filosofisch café met Jannah Loontjens als gastspreker en Martha Claeys als juryvoorzitter.

Tips van de jury

Je hebt een goed idee voor een essay en je staat te popelen om te beginnen met schrijven. Meedoen is leuk, winnen is nog leuker. Maar waar let de jury zoal op bij de beoordeling van de inzendingen?

1. **Genre.** Een essay is een korte non-fictie tekst waarbij de auteur de lezer meeneemt langs zijn of haar gedachtegang, die eindigt in een conclusie.
2. **Doelgroep.** Het essay is gericht op een geïnteresseerd publiek zonder specifieke voorkennis. Vermijd jargon en specialisme, vraag je telkens af waarom een lezer jouw essay zou willen lezen en houd die lezer telkens in gedachten.
3. **Structuur.** Een goed essay heeft een pakkende titel, intrigerende inleiding, goede onderbouwing en originele conclusie waar de lezer nog lang over na kan denken.
4. **Originaliteit.** Het gaat om jouw eigen reflectie. Maak duidelijk waar jouw standpunt anders is dan dat van anderen en hoe je tot je conclusie bent gekomen.
5. **Kennis.** Een goed essay laat zien dat de auteur weet waar hij of zij het over heeft. Je hebt kennisgenomen van de belangrijkste actuele ideeën over het onderwerp.

6. **Prikkelend.** Een goed essay prikkelt de lezer tot nadenken. Voorkom clichés en open deuren. Een goed essayist bereikt dat door telkens van perspectief te wisselen: van heel persoonlijk naar universeel; van heel concreet naar abstract; van gepassioneerd naar rationeel, enzovoort. Dat maakt een essay spannend!
7. **Urgent en relevant.** Een goed essay sluit aan op een actuele maatschappelijke discussie en voegt daar een originele gedachte aan toe.
8. **Stijl.** De jury waardeert een soepele, aantrekkelijke schrijfstijl, liefst met een beetje humor. Om de essaywedstrijd ook toegankelijk te maken voor schrijvers met dyslexie of schrijvers wiens eerste taal niet Nederlands is, let de jury wel op stijl maar minder op taalfouten.
9. **Voorwaarden.** Uiteraard let de jury op de voorwaarden voor deelname. De auteur mag op 1 september 2024 niet ouder dan 40 jaar zijn en het essay mag niet meer dan 2500 woorden tellen.

Succes!

De ziel van het zwarte volk

"Ik blijf niet staan om mijn trots voor de vlag te tonen van een land dat zwarte en gekleurde mensen onderdrukt." Dit gaf 49's football-speler Colin Kaepernick in 2018 als verklaring voor zijn actie om tijdens het spelen van het Amerikaanse volkslied voor de wedstrijd tegen de Green Bay Packers niet te blijven staan maar te knielen.

Zijn protest was een directe verwijzing naar en een eerbetoon aan het protest van twee Amerikaanse zwarte atleten bij de ceremoniële huldiging tijdens de Olympische Spelen in Mexico voor hun prestaties op 200 meter hardlopen in 1968, vijftig jaar eerder. Tommie Smith (goud) en John Carlos (brons) hieven tijdens het spelen van volkslied en het hijsen van de vlag hun vuist en bogen hun hoofd.

Kaepernick liet met zijn protest zien dat er sinds die Olympische Spelen niets veranderd was aan de leefomstandigheden van zwarte en gekleurde mensen in de VS. In de jaren zestig van de vorige eeuw was er, ondanks de wettelijke gelijkstelling van de burgerrechten van alle Amerikaanse burgers, nog steeds discriminatie en achterstelling van zwarte en gekleurde mensen. Vijftig jaar later, ten tijde van de actie van Kaepernick, kwam de Black Lives Matter-beweging tot leven.

De gedachte achter beide protestacties was dat zwarte en gekleurde mensen goed genoeg zijn om voor hun land goede sportprestaties te leveren, maar dat de zwarte

„ *Kaepernick liet met zijn protest zien dat er sinds die Olympische Spelen niets veranderd was aan de leefomstandigheden van zwarte en gekleurde mensen in de VS.*

gemeenschap ruim honderd jaar na de afschaffing van de slavernij nog steeds achtergesteld wordt. Het heeft zwarte mensen opgezadeld met wat de 19e-eeuwse zwarte schrijver en antropoloog W.E.B. Du Bois 'the double consciousness of black people' noemde in zijn boek *The Souls of Black Folk*. Sindsdien wordt deze term regelmatig gebruikt om de psychische gesteldheid van de zwarte gemeenschap binnen de - overwegend - witte Amerikaanse samenleving aan te geven.

Du Bois schreef in 1900:

"The worlds within and without the Veil of Color are changing, and changing rapidly, but not at the same rate, not in the same way; and this must produce a peculiar wrenching of the soul, a peculiar sense of doubt and bewilderment. Such a double life, with double thoughts, double duties, and double social classes, must give rise to double words and double ideals, and tempt the mind to pretense or revolt, to hypocrisy or radicalism."

Hebben de protesten van Smith, Carlos

en Kaepernick daar nog verandering in gebracht? De geschiedenis zal daar uiteindelijk een antwoord op moeten geven. Zolang zwarte mensen nog steeds het gevoel hebben te worden achtergesteld, lijkt het antwoord op die vraag 'nee' te zijn. De rituelen en de daarmee samenhangende inhoud rondom de nationale symbolen als vlag en volkslied zijn een uitdrukking van het al dan niet aanwezig zijn van een nationaal gevoel van inclusiviteit, waarbij alle gemeenschappen van een land - dus ook die van de VS - zijn inbegrepen. Het gevoel van gebrek aan die inclusiviteit was dan ook de reden waarom het protest bij de Olympische Spelen en de football-wedstrijd zich juist op die symbolen richtte.

Door Stefan Steenkamp

Aankondiging

9 juni 2024 Opening Filosofenpad

Op zondag 9 juni aanstaande zal, aansluitend op de Algemene Ledenvergadering, **Hans Achterhuis**, gerenommeerd filosoof en sinds 1991 lid van de Vrienden van de ISVW, het vernieuwde Filosofenpad feestelijk openen. De wandeling langs door kunstenaar Hadewijch Ouwendijk gemaakte portretten is geheel vernieuwd en verrijkt met een audiotour. Op dit pad door de natuur worden de volgende tien filosofen en hun gedachtegoed gepresenteerd: Plato, Aristoteles, Zhuang Zi, Ibn Rushd, Spinoza, Rousseau, het echtpaar Mill, Nietzsche, Arendt en De Beauvoir.

Bij de voorbereidingen op het 105-jarige lustrum van de Vrienden is besloten om het bestaande Filosofenpad te renoveren als geschenk van de Vrienden aan de maatschappij. In 2021 is een werkgroep opgericht, waarin de Vrienden van de ISVW samen met de ISVW het idee uitgewerkt hebben tot een concreet plan. We hebben daarin samengewerkt met Leusden Natuurlijk en de gemeente Amersfoort. In 2022 en 2023 is er hard gewerkt om tot realisatie te komen en nu is het zover: de nieuwe borden, route en audiotour worden op zondag 9 juni gepresenteerd!

Het programma van de opening is als volgt:

14:45 u Ontvangst met koffie en thee.

15:00 u ► **Introductie over het Filosofenpad door voorzitter Vrienden van de ISVW.**

► **Toespraak door Hans Achterhuis.**

► **Toespraak door Frank de Wit, wethouder cultuur gemeente Leusden.**

► **Officiële opening van het vernieuwde Filosofenpad door Hans Achterhuis bij het bord van Plato.**

15:45 u **Mogelijkheid tot wandelen van het Filosofenpad, fysiek of middels een digitale impressie.**

17:00 u **Afsluiting met een hapje en een drankje**

Toegang is gratis.

Aanmelden kan via: isvw.nl/opening-filosofenpad

Zie ook: isvw.nl/filosofenpad

De ISVW Vrienden Leesclub

Twee tijdperken Een literaire recensie Søren Kierkegaard

Door Els Bijsterbosch

Het boek dat ik wil bespreken is van de filosoof Kierkegaard, jullie vast bekend. Hij schreef eens over wandelen: "Ik wandelde mezelf naar mijn beste ideeën en ik ken geen gedachte zo drukkend waarvan ik niet kan wegwandelen." Het werk waarvan ik vind dat het een van die betere ideeën bevat is *Twee tijdperken. Een literaire recensie*.

Het boek begint als recensie, maar eigenlijk is het een schets van de tijd waarin Kierkegaard leefde. Een mijns inziens rake schets, die ook gaat over onze tijd. Het is geschreven in 1846 maar is nog steeds, of misschien zelfs wel meer, van toepassing. Een aantal begrippen die later in de filosofie prominent naar voren komen, benoemt Kierkegaard al. Zo heeft hij het over de nivellering, 'het publiek' en 'het geklets' en hoe die met elkaar samenhangen en het tijdperk waarin we leven kenmerken.

Het tijdperk van reflectie vs. het tijdperk van revolutie

Kierkegaard meent dat onze huidige tijd reflectief is en bevlogenheid mist. "Onze tijd is er in essentie een van begrip en reflectie, zonder passie, kort uitbarstend in enthousiasme, en dan verstandig weer terugvallend in kalmte," schrijft hij. Kierkegaard contrasteert ons tijdperk van reflectie met een vroeger tijdperk van revolutie, van passie. Door die bevlogenheid was deze tijd intoleranter, maar was er tegelijk ook meer fatsoen. In de huidige tijd zijn alle fundamentele tegenstellingen opgeheven. Kenmerkend voor dit tijdperk van reflectie is het verstandig willen afwegen van overtuigingen, het daarbij geïnteresseerd zijn in andere denkbeelden, het tolerant bereid zijn de eigen overtuigingen ter discussie te stellen en te willen debatteren en overleggen.

Merk overigens op dat wij als Vrienden onszelf op soortgelijke wijze beschrijven: "De Vrienden van de ISVW hechten aan een moment van reflectie. Zij zijn geïnteresseerd in andere denkbeelden, redeneringen. Zij zijn bereid eigen overtuigingen ter discussie te stellen. De Vrienden komen uit alle sectoren van de samenleving en debatteren graag met elkaar."

Het gaat er Kierkegaard vooral om dat deze reflectie en discussie het nemen van een besluit vervangen en er geen sterke relatie meer is tussen de discussiepartners; een relatie waaruit toewijding en passie spreekt. "Een tijd lang wordt commissie na commissie gevormd, tenminste zo lang als er nog steeds mensen zijn die gepassioneerd willen zijn wat ze moeten zijn; maar uiteindelijk zal het hele tijdperk een soort commissie worden."

Het publiek, het geklets en de nivellering

Van belang is dat, door die reflectie, alles gelijk moet worden gemaakt tot hetzelfde niveau. Dit is de nivellering die de huidige tijd kenmerkt. 'Het publiek', de massa, nivelleert alles tot haar eigen niveau, doordat ze in essentie afgunstig

Nieuwe rubriek

De ISVW Vrienden Leesclub

We zijn in ons Vriendenmagazine gestart met een rubriek onder de titel 'De ISVW Vrienden Leesclub'.

Wat is de bedoeling?

Een Vriend van de ISVW wordt door een andere Vriend uitgenodigd om iets te schrijven over zijn of haar favoriete boek. Dat kan een roman zijn, maar ook een kinderboek, filosofieboek, reisboek, autobiografie, hobbyboek of gedichtenbundel. Iedereen heeft wel zo'n boek dat je bijbleef in het leven. En wij zijn benieuwd naar de achtergrond daarvan. Wat boeide je aan het boek? Wat sprak je aan en vergat je niet meer? Wat leerde je van het boek of welke zin ben je nooit vergeten en ken je uit je hoofd?

Peter Jansen van de boekentafel in de lounge van de ISVW is initiatiefnemer van deze rubriek. Deze keer nomineert Els de volgende Vriend in deze ISVW Vrienden leesclub. Dat is Sanne Rombouts.

en ressentimenteel is. Doordat de reflectie steeds op zichzelf terugkaatst en in die zin 'opgesloten' is, wekt deze een afgunst op die omslaat in ressentiment als deze niet wordt doorbroken door enige vorm van actie. Kierkegaard schrijft:

"Om alles gelijk te trekken tot hetzelfde niveau, is het allereerst noodzakelijk om een gestalte op te tuigen, zijn geest, een monstrueuze abstractie, een allesomvattend iets wat niets is, een luchtspiegeling – en die gestalte is het publiek. Het is enkel in een tijdperk zonder passie, doch reflectief, dat zo'n gestalte zich kan ontwikkelen met de hulp van de pers die zelf een abstractie wordt."

De reflectie, de abstractie, wint het van het individu, waardoor men onderdeel wordt van 'het publiek'. Het publiek bestaat in feite niet eens, maar

lijkt toch allesbepalend. Het praat altijd, maar zegt nooit iets; 'het geklets', waarbij de gepassioneerde tegenstelling tussen spreken en zwijgen wordt opgeheven. Dit geklets van het publiek, dat altijd op zoek is naar sensatie en afleiding, gebeurt middels de pers, die zelf ook weer een abstractie wordt. "Een revolutionair tijdperk is een tijdperk van actie; dat van ons is een tijdperk van reclame en publiciteit. Er gebeurt nooit wat maar er is overal onmiddellijke publiciteit."

Innerlijkheid als uitweg

De uitweg die Kierkegaard wijst uit reflectie is een

zekere innerlijkheid. Hij ziet de redding in het individu, zoals hij dat opvat: tegenover de massa. We kunnen alleen individuen worden door onze handelingen, waaruit onze innerlijkheid spreekt. Hiervoor hebben we het geloof nodig. Kierkegaard vreesde dat in de huidige tijd het individu wordt opgeslokt door de monstrueuze abstractie die 'het publiek' is en dat het spirituele leven van het individu erdoor wordt verstikt. Een beklemmend idee, maar "geen gedachte zo drukkend waarvan ik niet kan wegwandelen". Kierkegaard concludeerde dan ook: "Reflectie is echter niet het kwaad, want die leidt naar de enige uitweg - de redding van de mens ligt in de werkelijkheid van de religie van ieder individu. Je moet je erdoorheen werken en eruit opstijgen, zodat je handelingen sterker kunnen zijn."

Voor het komende Vriendenmagazine nomineer ik Sanne Rombouts.

"Botten horen bij de natuur."

Filosofie aan de Keukentafel

Auto's groeien niet

Sjors: Ik vind muggen heel vervelend. Maar ja. Ze horen bij de natuur.

Ik: Oh ja? En hou je van de natuur?

Sjors: Nee. Niet als er muggen zijn.

Ik: Hm. Wat hoort er nog meer bij de natuur? Een stoel bijvoorbeeld, is dat ook natuur?

Sjors (kijkt alsof ik raar ben): Nee. Dat is toch geen dier. Dieren en mensen.

Ik: Mensen ook?

Sjors: Ja. Nee. Die kijken náár de natuur. Maar ze horen er ook bij.

Ik: Waarom dan?

Sjors: Onder je huid zit bloed en daaronder zitten botten. Botten horen bij de natuur. Want weet je wat er ook bij de natuur hoort?

Ik: Nee?

Sjors (gromt): Dino's!

Ik: Oh wauw, dino's. En weet je nog iets wat bij de natuur hoort?

Sjors: Planten en bloemen.

Ik: En een auto?

Sjors: Nee. Die kan toch niet groeien.

Ik: Kan alles wat bij de natuur hoort groeien? Dieren en mensen, planten en bloemen?

Sjors: Ja, en bewegen.

Ik: Auto's bewegen toch ook?

Sjors: Niet vanzelf!

Sjors (4 jaar) en haar moeder Josie (41 jaar, filosoof en bedrijfsleider) proberen af en toe iets verder te praten dan hun neus lang is.

Filosofisch Café april 2024

Door Rity van der Avoort
Foto's: Erwin van Aalst

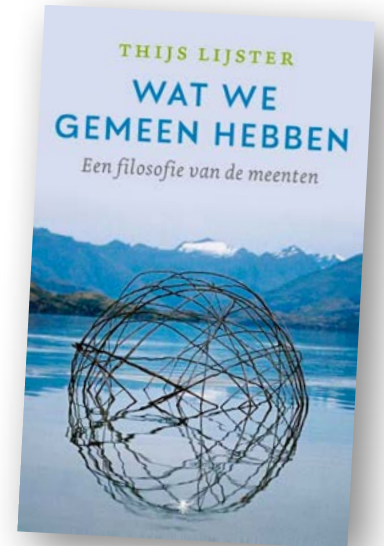
Thijs Lijster

Wat hebben we gemeen? Over de filosofie van de meenten.

*"Een inspirerende en ervaren spreker." Zo typeerde een van de veertig cafébezoekers Thijs Lijster. Thijs schreef het boek *Wat we gemeen hebben*, over de 'meenten', een wat in onbruik geraakt woord. Luc Meuwese, van de Vrienden-cafécommissie, vroeg hem om naar ons café te komen en te vertellen over de inhoud van zijn boek. Na die presentatie interviewde Luc, samen met de cafébezoekers, Thijs.*

Thijs Lijster werkt aan de Rijksuniversiteit Groningen en schrijft regelmatig voor zowel een academisch als een breder publiek. Hij noemt zichzelf een cultuurfilosoof die graag nadenkt op het snijvlak van politiek en cultuur/esthetica.

Een meent is een gedeelde bron waar iedereen gebruik van kan maken. Je kunt dan van oudsher denken aan water, velden en bossen die voor iedereen toegankelijk waren. Thijs begint zijn presentatie met een verhaal over de toe-eigening van land op de maan in 1980. Je zou de maan tot dan toe kunnen typeren als een meent, hij is van niemand, dus van iedereen. Een Amerikaan, Dennis Hope, schreef een brief aan de Verenigde Naties waarin hij zichzelf de maan toe-eigende. Hij werd rijk van de verkoop van stukken land op de maan. Echt gebeurd!

Vanaf de 16e eeuw zijn er steeds minder klassieke meenten door toedoen van eigenaarschap van land. We spreken van

„ *Een meent is een gedeelde bron waar iedereen gebruik van kan maken. Je kunt dan van oudsher denken aan water, velden en bossen die voor iedereen toegankelijk waren.*

'stille diefstal' omdat rijke landeigenaren en hogere adel zich in die tijd steeds meer land toe-eigenen door er een hek omheen te zetten en dat land niet meer van iedereen is.

Inmiddels gaat het in onze tijd niet meer alleen om natuurlijke meenten. Er zijn moderne meenten gekomen zoals Wikipedia. Mensen kunnen hier kennis halen en brengen en de site is voor iedereen toegankelijk. We spreken tegenwoordig dan ook van natuurlijke en kunstmatige meenten. Met die eerste bedoelen we de natuur, het land. Met die tweede een groep van bronnen op het gebied van stedelijke omgeving, zorg en cultuur.

Thijs benadrukte de tegenstelling tussen meenten en hedendaags kapitalisme. Daarbij noemde hij voorbeelden van multinationals zoals Coca-Cola en Nestlé die inmiddels het monopolie hebben gekregen op de watervoorziening in landen. Of Monsanto die zaden ontwikkelt zonder voortplantingseigenschappen en die eenjarig zijn. Ze maken hierdoor gewastelers afhankelijk van de levering van zaden. Je kunt je ook afvragen of de gebruikers

” *Je kunt je ook afvragen of de gebruikers van Facebook niet méér zouden mogen delen in de winst van dit bedrijf van Zuckerberg.*

van Facebook niet méér zouden mogen delen in de winst van dit bedrijf van Zuckerberg. Zij zorgen immers voor de input van zijn bedrijf door hun 'posts'.

De groei van meenten zou een mooie stapsgewijze tegenbeweging kunnen worden tegen dit soort neoliberale uitwassen die Thatcher in de vorige eeuw een flinke stimulans heeft gegeven in haar politieke beleid. Zoals de afgelopen tien jaar in Nederland

ook door politieke beleidskeuzes is gebeurd in de zorg, het openbaar vervoer en de energievoorziening. Hoog tijd voor een Gestalt-switch van koopwaar naar meenten, zoals Thijs aangaf. Op dit moment zie je dan ook op kleine schaal en geleidelijk initiatieven ontstaan met de meentgedachte. Denk dan aan coöperaties op het gebied van wonen, energie, zorg en het verbouwen van voedsel. Misschien ook wel bij jou in de buurt? Ga eens langs!

Oproep

Voorstellen onderwerpen filosofische cafés 2025

Genieten jullie als Vrienden ook zo van al die prachtige activiteiten die we aangeboden krijgen? Ik noem er hier een paar: de filosofische cafés, de jaarlijkse Vriendendag; die van 2023 was een groot succes. Dan niet te vergeten het ISVW-fellowship, het Vriendenmagazine dat echt professioneel is geworden en nu weer het vernieuwde Filosofenpad!

Al dit moois kan alleen van de grond komen door de inzet van vrijwilligers en een actief bestuur. Complimenten! Maar, de reclameslogan die iedereen inmiddels wel kent, luidt: behaalde resultaten in het verleden zijn geen garantie voor de toekomst...

Het is belangrijk dat we, zoals dat vroeger op school zo mooi werd gezegd, 'ons best blijven doen'. Ik twijfel er niet aan dat er onder al die Vrienden nog heel wat creatieve ideeën

leven. Daarom deze oproep: heb je een goed, leuk, zinnig voorstel, bijvoorbeeld voor een filosofisch café, een bijdrage voor het Vriendenmagazine, of iets anders? Laat het ons weten!

Natuurlijk kan niet alles worden gerealiseerd. Alles zal serieus worden bekeken, maar let wel: een suggestie betekent niet dat deze ook automatisch zal worden gehonoreerd. De verantwoordelijke commissie beslist of ze een voorstel aanneemt. Iedereen die met een idee komt, krijgt in elk geval een reactie.

Dus... denk eens mee!

Stuur je bericht naar onze Vrienden-ondersteuner Els: ebijsterbosch@vrienden-isvw.nl

Filosofisch Café mei 2024

Met Jos Stollman, over het fenomeen 'tijd'

Ondanks Moederdag en het mooie weer namen aardig wat bezoekers de tijd om naar dit filosofisch café te komen. Ook ik was benieuwd of ik wat meer inzicht kon opdoen over het fenomeen 'tijd', Jos heeft recent een boek geschreven met de titel 'Waarom de tijd (niet) stroomt'. Meteen in de titel al een paradox, dat is interessant. Jos wil hiermee laten zien dat hij in dit boek tijd vanuit twee verschillende richtingen benadert. Hij is namelijk sterrenkundige, yoga- en zenleraar, een bijzondere combinatie.

Doel van zijn onderzoeken is meer vat te krijgen op onze wereld: hoe zit die in elkaar, bezien vanuit natuurwetenschappelijk standpunt en vanuit spiritualiteit, mystiek, yoga, zen? In zijn boeken is hij op zoek gegaan naar verdieping en verbinding tussen ogenschijnlijke tegenstellingen, zoals lichaam-geest, zen en christendom.

De tijd stroomt in onze beleving: de psychologische tijd dan. Dit in tegenstelling tot de fysische tijd: het idee dat tijd stroomt, bestaat daarin niet. Tijd en ruimte zijn verstrengeld. Wat zeggen diverse denkers over tijd?

Augustinus zegt "Ik weet best wat tijd is totdat iemand het me vraagt." Aristoteles zegt "De Existentie paradox: het verleden bestaat niet, de toekomst niet, ergo: tijd bestaat niet." Husserl heeft het over een tijdveld, in de bewustzijnsstroom vervloeit het ene moment van bewustzijn over in het andere. Tot slot heeft Bergson het over de 'durée réelle', de werkelijk ervaren tijd.

De tijdseenheid waarmee wij dikwijls meten, de seconde, is ongeveer de tijd die nodig is om informatie in ons brein op te slaan of een gedachte te formuleren. Onze ervaring van stromende tijd is subjectief. Wanneer in het leven start dat gevoel? Het lijkt erop dat dat de vorming van een autobiografisch geheugen samenhangt met het moment dat iemand zichzelf als een 'ik' gaat ervaren, zo vanaf een leeftijd van anderhalf jaar. Dit 'ik' is autobiografisch, gekoppeld aan het brein, is taal-denken en ervaart de tijd als stromend. Laten we dit bewustzijn-1 noemen. Het bewustzijn-2 is buiten het ik, buiten denken en taal: het post-ik.

Dit is ervaarbaar maar onbenoembaar en verbonden met alles en allen, ik-loos en tijd-loos, onkenbaar voor het denken. De natuurkunde werkt met en tot het ik-bewustzijn, daarna vult de oosterse filosofie het aan.

Lastig om Jos' uiterst heldere betoog recht te doen met zo'n korte samenvatting! Hoe meer je je in het fenomeen 'tijd' verdiept, hoe meer vragen het lijkt op te werpen, daardoor wordt het wel steeds interessanter en veelomvattender. En daar wil ik dan best weer wat *tijd* insteken!

Op pagina 27 vind je een boekrecensie van dit boek van Jos Stollman.

„*De tijdseenheid waarmee wij dikwijls meten, de seconde, is ongeveer de tijd die nodig is om informatie in ons brein op te slaan of een gedachte te formuleren.*”

Door Kobi Wapenaar

Het gras draagt mij

Afgelopen maand vond de cursusweek 'Kunst, lichaam en context' plaats bij de ISVW. Tijdens deze week maakten deelnemers kennis met niet-westerse denktradities die verborgen aannames in het westerse denken blootleggen. De gevoeligheid voor andere standpunten werd aangewakkerd door kunst, onze natuurlijke omgeving, ons lichaam en de context waarin we ons bevinden. Als stagiair van het cursusinstituut van de ISVW mocht ik een dag van deze bijzondere week bijwonen.

*Door Annette Korlaar
Foto: Valerie Granberg*

De dag begon met de inzichten van de Latijns-Amerikaanse filosofe Sor Juana Inés de la Cruz. Zij was een 17e-eeuwse non, zelfopgeleide geleerde en veelgeprezen schrijfster. Ze is voornamelijk bekend vanwege haar toneelstukken en poëzie waarmee ze maatschappelijke waarden uitdaagde en als vroege voorstander van vrouwenrechten. Daarnaast maakten we kennis met de filosofie en wereldvisie van de Quechua, een Zuid-Amerikaanse inheemse bevolking uit het Andesgebergte. Deze wereldvisie leerde ons nieuwe concepten om de wereld om ons heen te begrijpen. Zo werd ons verteld over het concept 'Ayni', dat duidt op een vorm van wederkerigheid waarbij iedereen (lees: alles in de kosmos) bijdraagt om de universele harmonie in de kosmos te behouden.

Verder leerden we ons, door verschillende oefeningen, op een andere manier te verhouden tot de natuur. Tijdens een van de opdrachten werden we uitgedaagd om een ervaring met de natuur te omschrijven waarbij we niet onszelf, maar de natuur als actor centraal stelden. Zo werd bijvoorbeeld de omschrijving 'ik lig op het gras' omgevormd tot 'het gras draagt mij'. Door op deze manier naar onze ervaringen te kijken, trinden we onszelf om ook het 'zelf' van andere wezens in de kosmos te herkennen en niet 'soul blind' te worden, zoals de antropoloog Eduardo Kohn dat mooi omschrijft.

De perspectieven uit de cursus beperkten zich niet tot de lesinhoud maar bestonden ook uit de inbreng van de verschillende deelnemers. Er was veel ruimte voor reflectie, vragen en dialoog. Filosoferen werd op die manier gepresenteerd als zowel een discipline als een kunst, die in samenwerking tot stand komt.

Als student van de master Applied Ethics daag ik mezelf graag uit om me te verplaatsen in andere manieren van denken. Deze cursus heeft mij daarin erg geïnspireerd door mij in contact te brengen met perspectieven die niet tot het standaard filosofiecurriculum behoren op de universiteit.

Boekrecensie

Waarom de tijd (niet) stroomt Jos Stollman

Uitgeverij Noordboek, 2024

Het mysterie van het ik-bewustzijn en de tijd

Waarom de tijd (niet) stroomt van Jos Stollman is een prettig leesbaar boek en tegelijkertijd moeilijk te volgen. Stollman beseft dat zijn 'zoektocht naar het wezen van de tijd' vol zit met paradoxen, tegenspraken en contra-intuïtieve bevindingen.

Hij wil een nieuw perspectief openen op het wezen van de tijd en wat dat kan betekenen voor ons bewustzijn. Hij werkt toe naar het begrip 'tweedimensionaal bewustzijn' dat hij aanreikt als opstap naar de ontwikkeling van een nieuw paradigma om onze wereld te begrijpen en te helen. Vanuit drie perspectieven van onderzoek – wetenschap, filosofie en spiritualiteit – lezen we hoe verschillende disciplines hun licht laten schijnen over het verschijnsel tijd.

Het boek begint met de fysische tijd zoals beschreven in de relativiteitstheorie en kwantumfysica. Verleden, heden, toekomst en begin of einde is een projectie van het subjectief ervaren van het stromen van tijd. Het begrip psychische tijd zegt dat de ervaring dat tijd verstrijkt een psychisch fenomeen is dat te herleiden is tot de werking van ons geheugen en daarmee afhankelijk van ons bewustzijn. Boeiend is het historisch overzicht van gedachten en ideeën van diverse filosofen over het verschijnsel tijd. Van de oude Grieken tot in onze tijd. Moderne kwantumfysici zoals Carlo Rovelli schuiven nadrukkelijk de rol van ons bewustzijn naar voren als het gaat om het begrip tijd.

”*Stollman ziet dat ons huidige wereldbeeld met fundamentele problemen kampt.*”

Stollman concludeert: “Het ik-bewustzijn en de verstrijkende tijd zijn twee kanten van dezelfde medaille. Het 'ik' is een etiket op een verzameling ervaringen in ons autobiografische geheugen [...]. Willen we een stap verder komen en het bewustzijn bevrijden uit zijn beperkende ik-gevangenis, dan zullen we dus logischerwijs los moeten komen van die stromende tijd.”

Dan is door een meditatief schouwen het ervaren van een grotere werkelijkheid mogelijk. Voor Stollman is dat de opstap naar de mystieke ervaring waarin het ik-bewustzijn losgelaten en overstegen moet worden om toegang te krijgen tot een grotere werkelijkheid en een groter bewustzijn. Deze inzichten kneedt hij samen tot wat hij het kernbegrip van zijn boek noemt: een tweedimensionaal bewustzijnsveld. Dit bewustzijn heeft twee aspecten: een ego-deel en een non-ego-deel. In dit veld is de toegang tot de ego-overstijgende tweede dimensie volgens hem “volledig afhankelijk van het loskoppelen uit de eerste, dus het volledig achter je laten van het denken, dat immers verbonden is met de stromende tijd en het ik. Alleen het non-ego-deel geeft toegang tot het direct gewaarzijn in het hier en nu.”

Stollman ziet dat ons huidige wereldbeeld met fundamentele problemen kampt. Dat hangt samen met onze versnipperde visie op de werkelijkheid en ons diepgewortelde uitgangspunt dat subject en object twee gescheiden dingen zijn. Bij mij komt de vraag op of er met het onderscheid in een eerste en tweede bewustzijnsdimensie niet opnieuw een dualisme is binnengeslopen, waarbij ook nog de eerste dimensie volledig afgekoppeld en 'afgescheiden' moet worden wil de tweede ervaren kunnen worden.

Zou het kunnen zijn dat we de ervaring van tijd, ruimte en werkelijkheid juist vanuit ons ik-bewustzijn moeten verbinden met en niet afscheiden van de tweede bewustzijnsdimensie die Stollman beschrijft? Want misschien gaat het eigenlijk om het mysterie van het ik-bewustzijn, het eerste-persoonsperspectief. Dat het er is, ervaart en reflecteert. Dat het zichzelf en al het andere gewaarwordt juist in het besef van een grotere werkelijkheid met een groter (zelf)bewustzijn dan het ik-bewustzijn. Ik denk dus dat ik daarom een 'ik' ben. Voor zolang de reis door 'mijn tijd' duurt natuurlijk.

Door Hidde de Blouw

Papier Hier!

Het Vriendenmagazine in je brievenbus? Dat kan.

Het Vriendenmagazine verschijnt vier keer per jaar. Uit duurzaamheidsoverwegingen versturen we alleen de december-editie op papier. Deze blijkt aanzienlijk beter gelezen te worden dan de digitale edities. Daarnaast hebben Vrienden aangegeven dat zij het Vriendenmagazine graag op papier zouden willen ontvangen.

Een papieren versie bestellen?

Via de ISVW-website kun je voor € 6,50 een papieren exemplaar bestellen. Je krijgt dan het Vriendenmagazine in je brievenbus!

Bestel hier je papieren
Vriendenmagazine

Colofon

Het Vriendenmagazine beoogt het volgende: De verbinding stimuleren tussen mensen met belangstelling voor publieksfilosofie, de Vrienden in het bijzonder, het breed delen van filosofisch en maatschappelijk betrokken verhalen, opvattingen en ervaringen.

Bestuur Vrienden ISVW

Fred Ahsmann	Voorzitter	fahsmann@vrienden-isvw.nl
Fons Bouthoorn	Secretaris	secretaris@vrienden-isvw.nl
Joost Pigmans	Penningmeester	penningmeester@vrienden-isvw.nl
Eduard Heinerman	Bestuurslid	eheinerman@vrienden-isvw.nl
Vacature	Bestuurslid	

Redactie Vriendenmagazine

rvdavoort@vrienden-isvw.nl

Eindredactie	Erwin van Aalst, Rity van der Avoort
Redactiemedewerkers:	Stefan Steenkamp, Kobi Wapenaar, Frans van der Lem, Els Bijsterbosch, Anja Hoogenboom, Hidde de Blouw, Willemijn van Gaalen, Eduard Heinerman, Peter Jansen.
Columnist	Rudi Holzhauer
Keukentafelgesprekken	Claudia Pino
Foto's voorpagina	EVA Fotografie
Vormgeving & DTP	Jelle - Ontwerp, Foto & Druk

Het volgende Vriendenmagazine verschijnt 2 september 2024 en heeft als thema:

'Woedend en wijs'. Kopsluiting is vrijdag **23 augustus 2024**.

Jouw verhaal in het Vriendenmagazine?

Schrijf ons over je ervaringen tijdens cursussen of weekenden die over de publieksfilosofie gaan. Deel de levensverhalen waar je van geleerd hebt of die je tot inzicht hebben gebracht. Mail ons over gebeurtenissen of boeken die je geïnspireerd hebben.

We nodigen onze ISVW-Vrienden van harte uit om hun ervaringen en verhalen naar de redactie te sturen: rvdavoort@vrienden-isvw.nl

